

REVIJA ZA SOCIJALNU POLITIKU
 GODINA 11, BR. 3-4, STR. , ZAGREB 2004.

S A D R Ź A J

Članci

- Branimir Šverko, Mirta Galešić, Darja Maslić-Seršić:
 Aktivnosti i financijsko stanje nezaposlenih u Hrvatskoj.
 Ima li osnova za tezu o socijalnoj isključenosti dugotrajno nezaposlenih osoba?..... 283
- Marina Ajduković: Pristupi zbrinjavanju djece bez odgovarajuće
 roditeljske skrbi u Europi 299
- Maja Gerovska Mitev: Europeizacija socijalnih politika: nacionalne prilagodbe u
 jugoistočnoj Europi 321
- Predrag Bejaković: Opravdanost *workfare* programa u svijetu i Hrvatskoj 343
- Dragutin Babić: Materijalni i sociopsihološki čimbenici (re)konstrukcije
 lokalnih zajednica nakon ratnih sukoba (prostori posebne državne skrbi) 363

Dokument

- Revidirana strategija socijalne kohezije Vijeća Europe 383

Prijevod

- Maurizio Ferrera, Manos Matsaganis, Stefano Sacchi: Model otvorene koordinacije
 protiv siromaštva: Novi "proces socijalnog uključivanja" Europske unije 395

Knjige i časopisi

- Dionigi Tettamanzi: Kršćanstvo i globalizacija (*Josip Prgommet*) 411
- Peter Alcock, Engus Erskine and Margaret May (eds.): The Student's Companion
 to Social Policy; Michael Hill: Understanding Social Policy (*Siniša Zrinščak*) 415
- William Easterly: The Elusive Quest for Growth: Economists' Adventures
 and Misadventures in the Tropics (*Predrag Bejaković*) 420
- International Labour Review, god. 83, 2003. (*Teo Matković*) 424

Informacije i osvrti

- Šesta sjednica Komiteta eksperata za propise u oblasti socijalne
 sigurnosti Vijeća Europe (*Mihovil Rismondo*) 427
- Učinkovita i demokratska višerazinska vladavina u Europi (*Gojko Bežovan*) 431
- Stanovanje: rast naspram preporoda (*Gojko Bežovan*) 433
- Vrijednosti kao izazov u «fluidnom društvu» (*Marina Ajduković*) 436

Regulativa

- O novoj izmjeni Obiteljskog zakona (*Irena Majstorović*) 441

Dokumentacija

- Siromaštvo i nejednakosti u Hrvatskoj od 2001. do 2003. godine (*Zoran Šućur*)..... 443

CONTENTS

Articles

- Branimir Šverko, Mirta Galešić, Darja Maslić-Seršić:
Activities and Financial Status of Unemployed Persons in Croatia. Is there
an Indication of Social Exclusion of the Long-Term Unemployed Persons? 283
- Marina Ajduković: Approaches to the Care for Children
without Adequate Parental Care in Europe 299
- Maja Gerovska Mitev: Europeanisation of Social Policies:
National Adaptations in South East Europe 321
- Predrag Bejaković: The Justification of Workfare Programmes
in the World and in the Republic of Croatia 343
- Dragutin Babić: Material and Socio-Psychological Factors of the (Re) Construction
of Local Communities after War Conflicts (Areas of Special Governmental Care) 363

Document

- The Revised Social Cohesion Strategy of the Council of Europe 383

Translation

- Maurizio Ferrera, Manos Matsaganis, Stefano Sacchi: Open Co-ordination against
Poverty: The New “Social Inclusion Process” of the European Union 395

Books and Journals

- Dionigi Tettamanzi: Christianity and Globalization (*Josip Prgomet*) 411
- Peter Alcock, Engus Erskine and Margaret May (eds.): The Student’s Companion
to Social Policy; Michael Hill: Understanding Social Policy (*Siniša Zrinščak*) 415
- William Easterly: The Elusive Quest for Growth: Economists’ Adventures
and Misadventures in the Tropics (*Predrag Bejaković*) 420
- International Labour Review, Vol. 83, 2003 (*Teo Matković*) 424

Information and Reviews

- The Sixth Conference of the Committee of Experts for Regulations
in the Sphere of Social Security of the Council of Europe (*Mihovil Rismondo*) 427
- Efficient and Democratic Governance in a Multi-Level Europe (*Gojko Bežovan*) 431
- Housing: Growth and Regeneration (*Gojko Bežovan*) 433
- Values as a Challenge in “Fluid Society” (*Marina Ajduković*) 436

Regulation

- On Another Change of the Family Law Act (*Irena Majstorović*) 441

Documentation

- Poverty and Inequalities in Croatia from 2001 to 2003 (*Zoran Šućur*) 443

Aktivnosti i financijsko stanje nezaposlenih u Hrvatskoj. Ima li osnova za tezu o socijalnoj isključenosti dugotrajno nezaposlenih osoba?¹

BRANIMIR ŠVERKO*

MIRTA GALEŠIĆ

DARJA MASLIĆ-SERŠIĆ

Odsjek za psihologiju

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Zagreb, Hrvatska

Izvorni znanstveni rad

UDK: 331.56(497.5)

Primljeno: lipanj 2004.

Cilj rada bio je ispitati strukturu svakodnevnih aktivnosti, financijsko stanje, percipiranu razinu socijalne podrške i intenzitet traženja posla nezaposlenih osoba u Republici Hrvatskoj, te provjeriti postoje li između kratkotrajno i dugotrajno nezaposlenih osoba razlike koje upućuju na djelovanje procesa socijalne isključenosti. Taj proces implicira krug socijalne degradacije u kojem dugotrajna nezaposlenost vodi siromaštvu i socijalnoj izolaciji koji, potom, dodatno povećavaju marginalizaciju na tržištu rada. Ukoliko postoji ova spirala socijalnog srozavanja, onda bi osobe koje su duže vremena nezaposlene trebale pokazivati promijenjenu strukturu svakodnevnih aktivnosti, veći stupanj financijske deprivacije, manju socijalnu podršku i smanjeni intenzitet traženja posla. Istraživanje je provedeno u ljeto 2003. godine u 25 ispostava Hrvatskog zavoda za zapošljavanje diljem Hrvatske, na uzorku registriranih nezaposlenih osoba (N = 1138). Analizom prikupljenih podataka ustanovljene su mnoge spoznaje o značajkama i ponašanju nezaposlenih osoba, ali pretpostavljene razlike između kratkotrajno i dugotrajno nezaposlenih osoba nisu pronađene. To upućuje na zaključak da proces socijalne isključenosti u Hrvatskoj (zasada) još nije prisutan.

Ključne riječi: nezaposlenost, socijalna isključenost, siromaštvo.

UVOD

Nezaposlenost u Hrvatskoj raste još od 1970-ih godina; u početku umjereno, a tijekom 1990-ih gotovo eksponencijalno. Vrhunac je dosegla 2002. godine, kada je u

Hrvatskoj bilo preko 400.000 nezaposlenih, a stopa registrirane nezaposlenosti premašila je 22%. Nakon toga je prekinut porast nezaposlenosti, a u posljednje dvije godine službena statistika bilježi i njeno smanjenje, no to je jednim dijelom rezultat promjena

¹ Ovo je istraživanje provedeno u okviru projekta "Psihološki aspekti nezaposlenosti" uz potporu Ministarstva rada i socijalne skrbi, odnosno Ministarstva gospodarstva, rada i poduzetništva.

* Branimir Šverko, Filozofski fakultet, I. Lučića 3, 10 000 Zagreb, Hrvatska, bsverko@ffzg.hr
Branimir Šverko, Faculty of Philosophy, I. Lučića 3, 10 000 Zagreb, Croatia, bsverko@ffzg.hr

u načinu registracije nezaposlenih koje je propisao Zakon o posredovanju pri zapošljavanju iz 2002. godine.

Dramatičan rast nezaposlenosti tijekom 1990-ih godina posljedica je raspada šireg ekonomskog sustava do kojeg je dijelom došlo zbog tranzicije i rata (Dujšin, 1999.). Pritom su loša makroekonomska politika i odgađanje strukturnih reformi (Škare, 2001.) pogodovali niskoj stopi gospodarskog rasta, nedostatnoj za otvaranje većeg broja novih radnih mjesta. Zato je nezaposlenost u Hrvatskoj svojim većim dijelom - stagnacijska. Njeno znatnije i trajnije smanjivanje može se stoga postići samo učinkovitim mjerama makroekonomske politike koje će dovesti do gospodarskog rasta. Kako takvih mjera zasad nema, vjerojatno se nezaposlenost u nas neće osjetno smanjiti u dogledno vrijeme. Usporedni prikaz kretanja broja nezaposlenih i broja raspoloživih radnih mjesta u Hrvatskoj između 1988. i 2003. godine (vidi Crnković-Pozaić, 2004.) pokazuje da broj nezaposlenih znatno premašuje broj slobodnih radnih mjesta, a taj jaz pokazuje i tendenciju povećanja. To znači da su mogućnosti zapošljavanja skućene, a "dugotrajna nezaposlenost bit će dugotrajno stanje" (Crnković-Pozaić, 2004.:82).

Osobito zabrinjavajuća značajka naše nezaposlenosti je njeno dugo trajanje za velik broj ljudi. Uobičajeno je dugotrajno nezaposlenim osobama smatrati one koje su u takvom statusu duže od godine dana. Prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (2004.), u nas je u 12. mjesecu 2003. godine bilo registrirano ukupno 318.684 nezaposlenih; od njih je 185.309 nezaposleno duže od godine dana, a 94.038 duže od tri godine. To znači da 58% nezaposlenih u nas spada u kategoriju dugotrajno nezaposlenih, što je znatno više nego, primjerice, u zemljama OECD-a, gdje među nezaposlenima ima oko 30% dugotrajno nezaposlenih (OECD, 2002.). Toliki je u nas udio "vrlo dugotrajno nezaposlenih", tj. onih koji su bez posla

duže od tri godine. To su zabrinjavajući podaci, osobito zbog mogućih posljedica koje implicira socijalna isključenost.

SOCIJALNA ISKLJUČENOST

Koncept socijalne isključenosti implicira krug socijalne degradacije u kojem dugotrajna nezaposlenost potencijalno vodi siromaštvu i socijalnoj izolaciji koji, potom, dodatno povećavaju vjerojatnost marginalizacije na tržištu rada (Gallie, 1999., Paugam, 1995., Wilson, 1987.). Prema ovom gledištu, marginalizacija na tržištu rada, siromaštvo i socijalna izolacija sastavnice su socijalne isključenosti koje se međusobno potkrepljuju i tako proizvode progresivno socijalno srozavanje. Kako to objašnjavaju Gallie i sur. (2003.), primarni pokretač tog procesa je položaj pojedinaca na tržištu rada, tj. njihova produžena nezaposlenost. Posljedica nezaposlenosti je pad životnog standarda, a taj pad izaziva dva daljnja učinka: ograničava resurse koji pospješuju traženja posla² i otežava sudjelovanje u društvenim aktivnostima. Nedostatak resursa u kombinaciji sa stigmatizacijskim učincima nezaposlenosti pridonosi slabljenju društvenih kontakata, a povećana socijalna izolacija odvaja ljude od potrebnih informacija i veza, te tako otežava pronalaženje posla. Socijalna izolacija znači i smanjenje socijalne podrške, što pridonosi psihološkoj ranjivosti nezaposlene osobe, a time dodatnom smanjenju šansi za zapošljavanje.

Potporu takvom objašnjenju procesa socijalne isključenosti daju kros-sekcijske studije koje pokazuju da postoji povezanost između nezaposlenosti i financijske deprivacije s jedne strane (npr. Heady i Smith, 1989.) te nezaposlenosti i socijalne izolacije (Jahoda i sur., 1933., Paugam, 1991.) s druge strane. Novija longitudinalna studija, provedena na velikom uzorku domaćinstava iz 12 europskih zemalja (Gallie i sur., 2003.), potvrđuje zaključak da nezaposlenost i siromaštvo pridonose razvoju soci-

jalne isključenosti, ali pokazuje i to da se intenzitet tog procesa razlikuje od zemlje do zemlje. Te razlike među zemljama osobito naglašava Roberts (2001.), koji drži da velika i dugotrajna nezaposlenost ne mora nužno voditi ka socijalnoj isključenosti i potkrepljuje tu tezu empirijskim nalazima iz nekih tranzicijskih zemalja središnje i istočne Europe. To nas dovodi do problema ovog istraživanja – pitanja o učincima dugotrajne nezaposlenosti u našoj zemlji.

Problem i cilj istraživanja

Postoji li u nas poguban proces socijalne isključenosti u kojem dugotrajna nezaposlenost vodi siromaštvu i socijalnoj izolaciji koji onda dodatno povećavaju marginalizaciju na tržištu rada? Odgovor na ovaj problem moglo bi dati dugogodišnje longitudinalno istraživanje kakvim ne raspolažemo. No određene indicije mogu dati i transverzalne usporedbe nekih značajki dugotrajno i kratkotrajno nezaposlenih osoba. Naime, ukoliko je točna hipoteza o spirali socijalnog srozavanja, onda bi pojedinci koji su duže vremena izloženi utjecaju nezaposlenosti trebali pokazivati razlike u nekim svojim značajkama u usporedbi s onima koji su kraće nezaposleni.

Prvo, s povećanjem trajanja nezaposlenosti, odnosno povećanjem siromaštva i socijalne isključenosti mogu se očekivati promjene u strukturi svakodnevnih aktivnosti: povećanje udjela poslova u domaćinstvu, a smanjenje udjela aktivnosti koje se odnose na učenje, usavršavanje i rekreaciju. Drugo, duže nezaposleni trebali bi osjećati veću financijsku deprivaciju. Gubitak novčanih prihoda glavna je manifestna posljedica nezaposlenosti. S produženjem stanja nezaposlenosti troše se pričuve, pa se – uz pretpostavku da nema drugih pri-

hoda – pogoršava objektivno i subjektivno financijsko stanje. Treće, dugotrajno nezaposleni mogli bi osjećati manji stupanj socijalne podrške, tj. suosjećanja, ohrabrenja i izravne pomoći bliskih osoba u rješavanju problema. Ako proces socijalne isključenosti znači i progresivno povećanje socijalne izolacije, onda se on može očitovati i kroz percepciju manje socijalne podrške. Četvrto, vjerojatne su i promjene u načinu i smanjenje intenziteta traženja posla. Aktivno traženje posla preduvjet je i njegova nalaženja. No dugotrajna nezaposlenost, siromaštvo i socijalna izolacija reduciraju resurse traženja posla, a brojni neuspjesi pridonose padu samopouzdanja i smanjenju motivacije za traženje posla.

Sve su to hipotetska stanja koja vezujemo uz postojanje procesa socijalne isključenosti. Potvrdi li ih istraživanje, bit će to prilog tezi o postojanju takvog procesa.

Prema tome, cilj je našeg istraživanja ispitati strukturu svakodnevnih aktivnosti, financijsku deprivaciju, percipirani stupanj socijalne podrške, te način i intenzitet traženja posla na uzorku nezaposlenih u Republici Hrvatskoj i provjeriti postoje li između kratkotrajno i dugotrajno nezaposlenih osoba pretpostavljene razlike koje upućuju na prisutnost procesa socijalne isključenosti.

Metoda

Istraživanje je provedeno u lipnju i kolovozu 2003. godine u gotovo svim županijama (osim Dubrovačko-neretvanske i Krapinsko-zagorske), te u ukupno 25 ispostava Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (HZZ-a). U njemu je sudjelovalo ukupno 28 anketara - studenata psihologije viših godina. Svi su prošli temeljitu edukaciju koja se sastojala od predavanja i pokusnih intervjua na terenu. U svakoj ispostavi anketari su po

² Siromašni ljudi, primjerice, nemaju internetski priključak, koji im omogućuje bolje informiranje o ponudnim poslovima, niti automobil, kojim lakše obilaze potencijalne poslodavce.

načelu slučaja odabrali unaprijed određen broj ispitanika, proporcionalno stvarnom udjelu nezaposlenih u tom području. Prilikom njihovom redovitog mjesečnog javljanja u ispostavu HZZ-a anketari su ih zamolili da sudjeluju u anketi. Zbog mogućnosti da se nezaposleni koji dolaze u ispostave u različito doba dana i mjeseca razlikuju u nekim svojstvima, podjednak broj ispitanika anketiran je ujutro i popodne, te početkom, sredinom i krajem mjeseca. Anketirano je ukupno 1.138 osoba.

Tablica 1.

Osnovna obilježja uzorka i populacije nezaposlenih

	Postotak nezaposlenih	
	u RH	u uzorku
Područje ^a		
Zagreb i okolica	17%	27%
Dalmacija	24%	21%
Slavonija	24%	21%
Istra i Primorje	7%	7%
Lika, Kordun, Banovina	11%	9%
Sjeverna Hrvatska	17%	15%
Spol ^a		
Muškarci	42%	42%
Žene	58%	58%
Dob ^a		
Do 24	19%	32%
25-34	25%	28%
35-44	24%	18%
45-54	24%	17%
55+	8%	5%
Obrazovanje ^a		
NSS (nkv, pkv, nss)	36%	15%
SSS (kv, vkv, sss)	57%	67%
VSS (všs, vss)	7%	17%
Trajanje nezaposlenosti ^b		
Kratko - do 6 mj.	25%	35%
Srednje - 7 mj. do 3 godine	48%	32%
Dugo - više od 3 godine	26%	33%
Radni staž ^b		
Bez staža	25%	32%
1 mj. do 5 god.	32%	30%
Više od 5 god.	43%	38%

Napomene:

^aPodaci HZZ-a iz lipnja 2003

^bPodaci HZZ-a iz veljače 2002.

U tablici 1. prikazana su neka obilježja uzorka. Uzorak relativno dobro odražava stvarnu geografsku strukturu nezaposlenih u Hrvatskoj. Jedino je u Zagrebu ispitan nešto veći broj sudionika. Struktura uzorka po spolu u potpunosti odgovara strukturi populacije. U odnosu na trajanje nezaposlenosti i radni staž uzorak relativno dobro odražava strukturu nezaposlenih u Hrvatskoj, iako je obuhvaćeno nešto više osoba srednje dužine nezaposlenosti. Jedino dobna i obrazovna struktura značajnije odstupa od populacijskih parametara: u uzorku ima relativno više mlađih i obrazovanijih osoba, što treba imati u vidu pri interpretaciji rezultata. Do ovog odstupanja u strukturi uzorka došlo je zato što je oko 40% kontaktiranih osoba odbilo sudjelovati u istraživanju. Anketari su registrirali njihov spol, te procijenili dob i približnu obrazovnu razinu. Na osnovu toga znamo da su sudjelovanje najčešće odbijale starije i slabije obrazovane osobe, koje i inače najčešće odbijaju sudjelovanje u anketama (npr. Groves, 1989.), uglavnom zato što ispunjavanje upitnika doživljavaju prezahtjevnim i napornim.

Upitnik je sadržavao pitanja o demografskim obilježjima sudionika (spol, dob, obrazovanje, obiteljska odgovornost i trajanje nezaposlenosti), te niz pitanja i ljestvica za procjenu vrste i intenziteta svakodnevnih aktivnosti, subjektivnog i objektivnog financijskog stanja, percipirane socijalne podrške te načina i intenziteta traženja posla. Uključena su bila i pitanja o psihološkoj deprivaciji i subjektivnom zdravlju koja ne obrađujemo u ovom članku.

Sudionici su ispunjavali upitnik u manjim grupama. Anketari bi ih prvo uputili u rad i zajedno s njima prošli prvih nekoliko pitanja, a potom su ispitanici odgovarali samostalno. Manjem broju onih koji su imali problema s čitanjem ili pisanjem anketari su čitali pitanja i upisivali njihove odgovore. Ispunjavanje upitnika trajalo je oko 40 minuta.

Rezultati

Rezultati će biti izloženi u pet odjeljaka. Prva četiri prikazuju deskriptivne podatke za četiri ključne varijable našeg istraživanja – svakodnevne aktivnosti nezaposlenih, njihovo financijsko stanje, socijalnu podršku i aktivnosti traženja posla. U petom odjeljku će se – uz pomoć hijerarhijske regresijske analize – analizirati povezanost ključnih varijabli i trajanja nezaposlenosti i time istražiti postoje li u nas naznake procesa socijalne isključenosti nezaposlenih osoba.

Čime se bave nezaposleni?

Sudionici istraživanja su procijenili koliko su često u posljednjih mjesec dana obavljali pojedine aktivnosti. Tablica 2. prikazuje raspodjelu odgovora za čitav uzorak. Njihov pregled pokazuje da su kućanski poslovi dominantna aktivnost: zbrojimo li postotke u samo dva posljednja stupca u tablici, nalazimo da je 78,1% sudionika istraživanja zaokupljeno kućanskim poslovima “svakodnevno” ili “par puta tjedno”. Slijedi pomaganje obitelji i prijateljima u svako-

Tablica 2.

Učestalost kojom nezaposleni obavljaju različite svakodnevne aktivnosti

		Nikada	Par puta mjesečno	Par puta tjedno	Svako- dnevno	Ukupno
Zaokupljen/a sam kućanskim poslovima	N	107	142	222	667	1138
	%	9,4%	12,5%	19,5%	58,6%	100,0%
Bavim se djecom i njihovim odgojem.	N	625	69	63	381	1138
	%	54,9%	6,1%	5,5%	33,5%	100,0%
Brinem o bolesnom ili nemoćnom članu obitelji	N	829	95	77	137	1138
	%	72,8%	8,3%	6,8%	12,0%	100,0%
Pomažem obitelji i prijateljima u svakodnevnim obavezama.	N	196	314	257	371	1138
	%	17,2%	27,6%	22,6%	32,6%	100,0%
Radim na svom imanju, vrtu ili okućnici	N	536	188	170	244	1138
	%	47,1%	16,5%	14,9%	21,4%	100,0%
Pomažem drugim članovima obitelji u njihovoj tvrtci, obrtu i sl.	N	898	117	69	54	1138
	%	78,9%	10,3%	6,1%	4,7%	100,0%
Obavljam povremene sitne poslove “u fušu” (bez ugovora).	N	753	235	87	63	1138
	%	66,2%	20,7%	7,6%	5,5%	100,0%
Radim trajniji posao, no bez prijave (“na crno”).	N	991	50	32	65	1138
	%	87,1%	4,4%	2,8%	5,7%	100,0%
Imam povremene honorarne poslove (uz ugovor).	N	974	121	21	22	1138
	%	85,6%	10,6%	1,8%	1,9%	100,0%
Pohađam neku školu, studij ili tečaj za vlastito usavršavanje.	N	944	67	60	67	1138
	%	83,0%	5,9%	5,3%	5,9%	100,0%
Volontiram, tj. besplatno radim u svojoj struci.	N	1079	28	13	18	1138
	%	94,8%	2,5%	1,1%	1,6%	100,0%
Sudjelujem u radu nekog kluba, umjetničke družine, političke stranke...	N	997	78	42	21	1138
	%	87,6%	6,9%	3,7%	1,8%	100,0%
Idem u lov, ribolov.	N	954	131	42	11	1138
	%	83,8%	11,5%	3,7%	1,0%	100,0%
Bavim se sportom.	N	607	239	197	95	1138
	%	53,3%	21,0%	17,3%	8,3%	100,0%
Ostalo	N	1034	20	29	55	1138
	%	90,9%	1,8%	2,5%	4,8%	100,0%

dnevnim obvezama, aktivnost koju barem nekoliko puta tjedno obavlja 55,2% sudionika. Na trećem mjestu je bavljenje djecom i njihovim odgojem, čime se svaki tjedan bavi 39,0% sudionika, a odmah potom slijedi rad na svojem imanju, vrtu, okućnici, čime se tjedno bavi 36,3% sudionika.

Od posebnog je interesa utvrditi koliko je nezaposlenih uključeno u aktivnosti neslužbenog gospodarstva. Uzmemo li u obzir sve one koji se najmanje nekoliko puta mjesečno uključuju u takve aktivnosti, podaci u posljednja tri stupca tablice 2. pokazuju da povremene poslove u fušu obavlja čak 33,8% sudionika istraživanja, trajniji posao bez prijave ("na crno") 12,9%, a honorarne poslove 14,3% sudionika. Dodatno smo iz baze podataka proračunali da je ukupno 476 ili 41,8% sudionika istraživanja uključeno u najmanje jedan od ta tri oblika privređivanja.³ Uključimo li u račun i one koji među

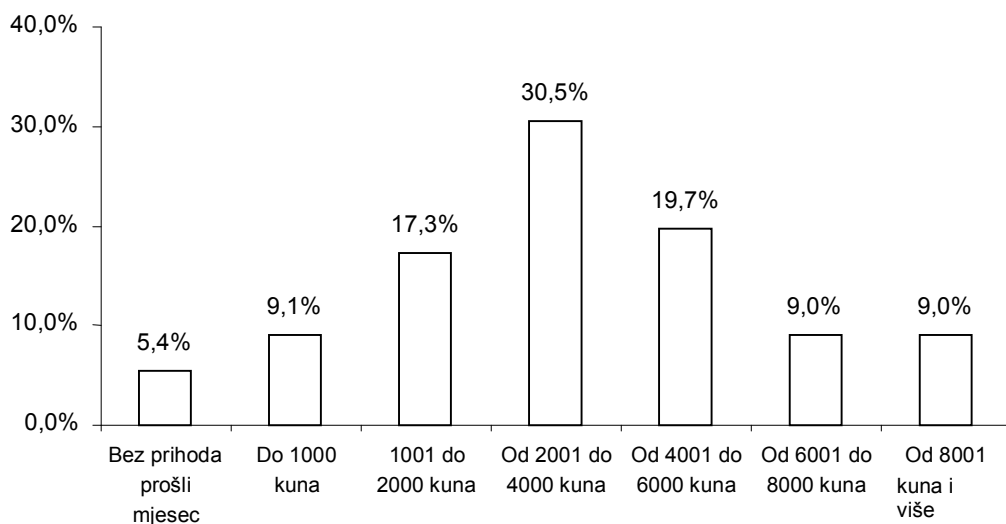
aktivnostima navode i "pomaganje drugim članovima obitelji u njihovoj tvrtci, obrtu i sl.", onda broj sudionika koji su uključeni u najmanje jedan od četiri oblika privređivanja iznosi 584 ili 51,3%. Dakle, više od polovice nezaposlenih uključeno je u neki oblik neslužbene ekonomske djelatnosti. Ovaj podatak upućuje na još veću zastupljenost neslužbenog gospodarstva od postojećih procjena iz ankete radne snage (vidi Crnković-Pozaić, 2002.) ili drugih istraživanja (npr. Štimac-Radin, 2000.).

Financijsko stanje nezaposlenih

Istražili smo dva aspekta financijskog stanja nezaposlenih. Na objektivnoj razini istražili smo koliki su mjesečni prihodi kućanstava sudionika te iz kojih sve izvora ti prihodi proizlaze. Na subjektivnoj razini ispitali smo kako oni doživljavaju vlastito financijsko stanje u cjelini te koliko svoje

Slika 1.

Ukupni prihodi kućanstva u mjesecu koji je prethodio istraživanju

³ Taj podatak (41,8%) konzistentan je s odgovorima na jedno drugo pitanje u našem upitniku, ono o izvorima prihoda: 42% sudionika istraživanja izjavljuje da im je jedan od izvora prihoda ono što sami uspiju zaraditi (vidi odlomak Financijsko stanje nezaposlenih).

prihode smatraju dostatnima za zadovoljenje različitih potreba.

Raspodjela prihoda (slika 1.) pokazuje da među sudionicima postoje značajne razlike. Gotovo trećina ima ukupne prihode kućanstva niže od 2.000 kuna, a 5% ih je bez ikakvih prihoda. S druge strane, prihodi kućanstava 18% sudionika veći su od 6.000 kuna. Ako ukupne prihode svakog kućanstva podijelimo s brojem njegovih članova (3,75 za prosječnog sudionika), dobivamo da čak 25% sudionika raspolaže sa samo 500 kuna mjesečno, 32% s 501 do 1.000 kuna, 25% s 1.001 do 2.000 kuna, dok 12% ima na raspolaganju više od 2.000 kuna mjesečno.

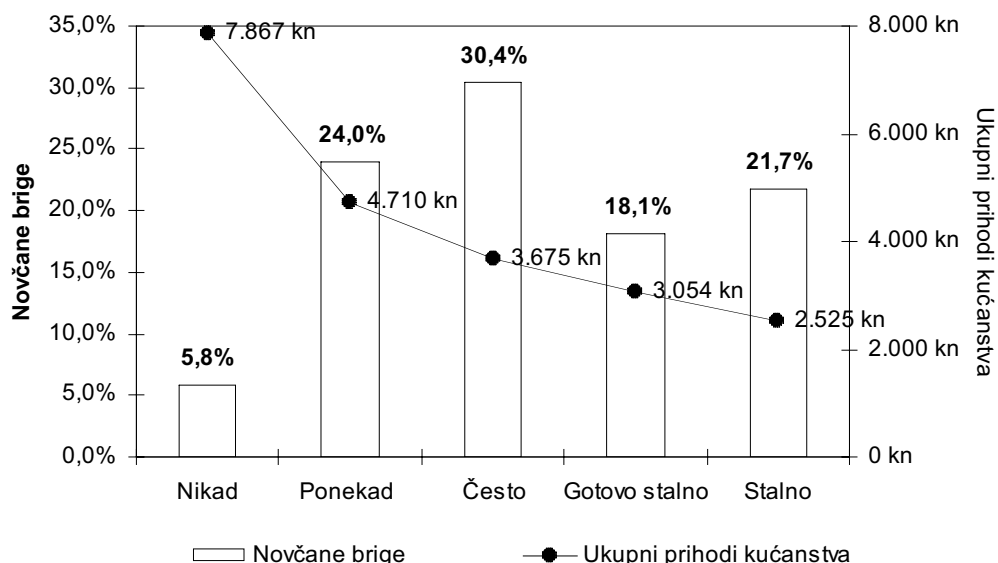
Osnovni izvor prihoda nezaposlenih osoba su prihodi članova njihove obitelji: navodi ga 77% sudionika istraživanja. Oko 22% ih prima naknadu za nezaposlene, što odgovara stvarnom udjelu takvih osoba u populaciji nezaposlenih. Oko 16% koristi ušteđevinu, a jednak broj oslanja se na pomoć šire porodice i prijatelja. Oko 15%

pomaže se obrađivanjem okućnice. Značajno je da je čak 42% sudionika istraživanja izjavilo da im je jedan od izvora prihoda ono što sami uspiju zaraditi, dakle rad na crno ili "u fušu".

Objektivno i subjektivno financijsko stanje su, naravno, povezani. To pokazuju odnosi na slici 2. Stupci prikazuju postotak sudionika koji su dali pojedine odgovore na pitanje "Gledajući mjesec dana unatrag, koliko su vas često morale ozbiljne novčane brige?", a točke (povezane krivuljom) ukupne prihode sudionika koji su dali pojedine odgovore. Vidljiva je značajna povezanost stvarnih prihoda i doživljaja financijskog stanja. Tako je samo oko 6% sudionika navelo da ih nikad ne muče ozbiljne novčane brige – što nije ni neobično, jer je prosječni prihod njihovih kućanstava 7.867 kuna. Prihod kućanstava 24% nezaposlenih koje novčane brige muče "ponekad" je 4.710 kuna, a prihod onih 30% s "čestim" novčanim brigama je još niži – 3.675 kuna. Najniži prihod imaju kućanstva 22% nezaposlenih, koje novčane brige muče "stalno"

Slika 2.

Novčane brige i ukupni prihodi kućanstva

– samo 2.525 kuna. Korelacija između objektivnog i subjektivnog financijskog stanja iznosi 0,57.

Subjektivno financijsko stanje očituje se i u procjenama stupnja zadovoljenja različitih potreba. Ukupno je 71% sudionika izjavilo da su im prihodi dostatni za prehranu kakva im je potrebna, te za redovito plaćanje režija; dakle gotovo jedna trećina nezaposlenih nema dovoljno ni za te najosnovnije potrebe. Samo 64% njih ima dovoljno za lijekove i zdravstvenu zaštitu. Za odjeću ima dovoljno samo 43% sudionika, za manje izlaske i izlete 34% sudionika, za namještaj i kućanske aparate 24%, a za auto samo 12% sudionika.

Usporedili smo objektivne i subjektivne pokazatelje financijskog stanja različitih demografskih skupina. Kao objektivni pokazatelj koristili smo ukupne prihode kućanstva, a kao subjektivni sumativnu procjenu financijskog stanja na ljestvici od 1 do 4, gdje je 1 “jako loše”, a 4 “jako dobro”. Nema značajnih razlika u objektivnom pokazatelju u odnosu na spol: prosječni prihodi kućanstva muških sudionika su 3.837 kuna, a ženskih 3.790 kuna. Međutim, subjektivna procjena financijskog stanja nešto je niža kod žena (2,3 za muškarce i 2,2 za žene; $p < 0,01$). Moguće je da su žene, koje su u domaćinstvu češće odgovorne za kupovinu, svjesnije financijske situacije od muškaraca, a možda se radi i o većoj sklonosti davanju socijalno poželjnih odgovora kod muškaraca.

U odnosu na dob, mlađi nezaposleni imaju u prosjeku znatno više prihode kućanstva od starijih, vjerojatno zato što se oslanjaju na prihode roditelja i imaju manje obiteljskih obveza. Prosječni prihodi kućanstava osoba do 24 godine su 4.374 kune, dok su prosječni prihodi osoba starijih od 45 godina 3.205 kuna. Subjektivno financijsko stanje je također lošije kod starijih (1,9) nego kod mlađih osoba

(2,6). U odnosu na obiteljsku odgovornost i objektivno i subjektivno financijsko stanje najlošije je kod samohranih roditelja: prosječni mjesečni prihod njihovog kućanstva je samo 2.500 kuna, a prosječna procjena subjektivnog financijskog stanja je 1,8. Najviše prihode imaju osobe koje nisu u braku i nemaju djece (4.135 kuna), a oni su ujedno i najzadovoljniji (prosječna procjena 2,4).

Razlike u prihodima kućanstava nezaposlenih različite naobrazbe su velike: pojedinci niže naobrazbe imaju u prosjeku samo 2.322 kune, a visoke čak 5.018 kuna. To je donekle odraz utjecaja dobi i socijalne okoline, jer potonji su u prosjeku mlađi i iz imućnijih kućanstava. I subjektivno financijsko stanje je bolje kod visokoobrazovanih sudionika, iako ne koliko bi se moglo očekivati s obzirom na objektivnu financijsku situaciju. Čini se da se referentni okvir – doživljaj “odgovarajućeg” financijskog stanja – mijenja s porastom obrazovanja, odnosno osobe više naobrazbe imaju veće financijske zahtjeve.

Socijalna podrška

Na ljestvici Likertovog tipa (1 = nikad, 2 = ponekad, 3 = često, 4 = uvijek) ispitanici su procijenili koliko im često bliske osobe “pružaju ohrabrenje”, “daju korisne informacije”, “podizju samopouzdanje”, “pružaju izravnu pomoć”, itd. Bilo je osam takvih čestica; objedinjene one tvore ljestvicu visoke unutarnje konzistencije (*alfa* 0.90). Raspon rezultata je od 8 do 32 boda, a aritmetička sredina odgovora 23,3. Na razini čestica aritmetička sredina je 2,9, što odgovara prosječnom odgovoru “često”. To pokazuje da sudionici istraživanja percipiraju visokom podršku koju im pružaju bliske osobe. To je značajan nalaz jer socijalna podrška, kao skup emocionalne potpore i konkretne pomoći koji proizlazi iz bliskih odnosa s drugim ljudima, pridonosi do-

Tablica 3.
Učestalost različitih načina traženja posla (postotak sudionika)

Koliko ste često u proteklih mjesec dana u cilju nalaženja posla...	Niti jednom	Par puta mjesečno	Par puta tjedno	Svako-dnevno
Raspitivali se kod prijatelja i poznanika znaju li za kakav posao?	20,0%	33,2%	21,1%	25,7%
Čitali i pretraživali oglase za posao u novinama?	23,6%	30,9%	29,7%	15,7%
Tražili utjecajne ljude koji bi vam svojim vezama mogli pomoći u dobivanju posla	48,4%	30,2%	9,5%	11,9%
Tražili oglase i ponude za posao preko interneta?	69,5%	13,9%	9,9%	6,7%
Pregledavali oglase u Hrvatskom zavodu za zapošljavanje?	29,6%	46,1%	18,1%	6,2%
Osobno nazivali ili posjećivali razne poslodavce	45,5%	40,0%	10,8%	3,7%

brobiti pojedinaca i ublažava destruktivne učinke stresa (Lazarus i Folkman, 1984.), pa tako pomaže pojedincu da se lakše nosi sa stresnim učincima nezaposlenosti.

Načini i intenzitet traženja posla

Intenzitet i načine traženja posla ispitali smo s 10 pitanja koja uključuju ukupnu procjenu učestalosti traženja posla, zatim učestalost korištenja pojedinih načina traženja posla (pretraživanje oglasa, kontaktiranje prijatelja i poznanika, itd.) te pitanja o rezultatima traženja (prijava na oglase, odlazak na intervju i probni rad).

Odgovori na prvo, općenito pitanje o traženju posla pokazali su da svakodnevno traži posao 28% sudionika, par puta tjedno 17%, nekoliko puta mjesečno posao traži 30% sudionika, a 25% sudionika istraživanja rijetko ili uopće ne traži posao. Zabrinjavajući je ovaj posljednji podatak s obzirom na spoznaje da povećana aktivnost traženja posla pozitivno utječe na vjerojatnost ponovnog zaposlenja, osobito u slučaju mlađih osoba (Wanberg i sur., 1996.).

Tablica 3. prikazuje načine traženja posla. Najčešće se koristi raspitivanje kod prijatelja i poznanika; to čini 80% sudionika, od čega 47% barem nekoliko puta tjedno. Slijedi pretraživanje oglasa u novinama – ukupno 76% sudionika, od čega 46% barem par puta tjedno. Ukupno 70% sudionika pregledava oglase u Hrvatskom zavodu za zapošljavanje barem nekoliko puta mjesečno, od toga 18% par puta tjedno, a 6% svakodnevno. Barem ponekad poslodavce osobno naziva ili posjećuje 55% sudionika (iako nije sasvim jasno jesu li neki ispitanici u ovu kategoriju uključivali i odlaske na intervju), a pomoć utjecajnih ljudi koji bi im mogli naći posao “preko veze” pokušava dobiti 52% sudionika. Ukupno 31% sudionika koristi internet za traženje posla, a njih 7% to čini svakodnevno. Uprkos tako iskazanoj razini aktivnosti, na oglase se u mjesecu koji je prethodio istraživanju javilo samo 46% sudionika ovog istraživanja. Od toga ih se najveći broj na oglas javio jedan ili dva puta (26%). Na barem jednom intervjuu za posao ih je u istom razdoblju bilo oko 33%. Na probnom roku je u prethodnom mjesecu bilo 10% sudionika.

Tablica 4.

Interkorelacije ključnih varijabli, demografskih karakteristika i trajanja nezaposlenosti

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Poslovi u domaćinstvu	-									
2. Rad na crno, u fušu i honorarno	-,03	-								
3. Usavršavanje i rekreacija	-,05	,23**	-							
4. Financijsko stanje	-,17**	,10**	,28**	-						
5. Socijalna podrška	,09**	,00	,10**	,22**	-					
6. Traženje posla	,07*	,09**	,09**	-,12**	,11**	-				
7. Spol ^a	,20**	-,18**	-,22**	-,05	,14**	,00	-			
8. Dob	,22**	-,06	-,29**	-,29**	-,14**	-,16**	-,01	-		
9. Obrazovanje	-,13**	,10**	,23**	,32**	,09**	,09**	,10**	-,10**	-	
10. Obiteljska odgovornost ^b	,43**	-,05	-,28**	-,23**	-,06*	,01	,21**	,36**	-,16**	-
11. Trajanje nezaposlenosti	,17**	,02	-,11**	-,20**	-,08**	-,11**	-,02	,44**	-,13**	,17**

Napomene:

^aSpol: 1 = muško, 2 = žensko

^bObiteljska odgovornost: 1 = nije u braku - nema djece; 2 = u braku - nema djece; 3 = u braku - ima djecu; 4 = nije u braku - ima djecu.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Procjena samostalnog utjecaja trajanja nezaposlenosti: rezultati hijerarhijske regresijske analize

Za potrebe ove analize ključne varijable smo saželi u nekoliko sumativnih pokazatelja. Na temelju rezultata faktorske analize 14 svakodnevnih aktivnosti pretvorili smo u tri sumativne varijable: poslovi u domaćinstvu (prosjeck učestalosti prvih šest aktivnosti u tablici 2.), rad na crno, u fušu i honorarno (prosjeck sljedeće tri aktivnosti) te usavršavanje i rekreacija (prosjeck preostalih pet aktivnosti). Interna konzistencija tih varijabli je skromna (alfa: 0.50, 0.54 i 0.37),

ali omogućuje analizu međugrupnih razlika. Pokazatelje financijskog stanja saželi smo u jednu sumativnu varijablu - prosjeck standardiziranih vrijednosti subjektivnog i objektivnog financijskog stanja. Pitanja o traženju posla također smo objedinili u jednu sumativnu varijablu - intenzitet traženja posla, s rasponom od 1 (uopće ne traži posao) do 4 (intenzivno, svakodnevno traži posao).

Interkorelacije između tako formiranih ključnih varijabli i trajanja nezaposlenosti su relativno male, ali uglavnom statistički značajne (tablica 4.). Međutim, tablica 4. pokazuje da je trajanje nezaposlenosti zna-

čajno povezano i s demografskim karakteristikama nezaposlenih, poput dobi, obrazovanja i obiteljske odgovornosti. Zato je moguće da neke od statistički značajnih korelacija između trajanja nezaposlenosti i ključnih varijabli zapravo odražavaju povezanost demografskih karakteristika s ključnim varijablama. Hijerarhijska regresijska analiza omogućava izdvajanje samostalnog doprinosa trajanja nezaposlenosti varijanci ključnih varijabli nakon što su izdvojeni utjecaji demografskih karakteristika.

Kako bismo ispitali samostalni doprinos trajanja nezaposlenosti, a i pojedinih demografskih varijabli, primijenili smo hijerarhijsku regresijsku analizu. Pritom smo učestalost svakodnevnih aktivnosti, financijsko stanje, socijalnu podršku i intenzitet traženja posla tretirali kao kriterijske varijable, a predikcijske varijable uvedene su

u analizu u dva koraka – u prvom koraku demografske varijable (spol, dob, stupanj obrazovanja i obiteljska odgovornost), a u drugom koraku trajanje nezaposlenosti. Rezultati su prikazani u tablici 5.

U prva tri stupca tablice prikazani su podaci za *svakodnevne aktivnosti*. Demografske varijable koje smo unijeli u prvom koraku imaju malu ali značajnu povezanost s tri kriterijske varijable. Korigirani koeficijenti multiple determinacije (R^2) pokazuju da one “objašnjavaju” 21% individualnih razlika u učestalosti poslova u domaćinstvu, 20% usavršavanja i rekreacije, te svega 5% učestalosti rada na crno, u fušu i honorarno.

Spol je pozitivno povezan s učestalošću obavljanja poslova u domaćinstvu, a negativno s učestalošću obavljanja drugih dviju skupina aktivnosti. To upućuje na interakciju spola i vrste aktivnosti: u skladu

Tablica 5.

Sumarni rezultati hijerarhijske regresijske analize: utjecaj demografskih faktora i trajanja nezaposlenosti na učestalost svakodnevnih aktivnosti, financijsko stanje, percipiranu socijalnu podršku i aktivnost traženja posla nezaposlenih osoba

	Čestina svakodnevnih aktivnosti			Financij- sko sta- nje	Socijalna podrška	Intenzitet traženja posla
	Poslovi u domaćinstvu	Honorarni rad, rad na crno i u fušu	Usavrša- vanje i rekre- acija			
1. korak analize						
Spol	,128**	-,203**	-,218**	-,073**	,132**	-,027
Dob	,084**	-,055	-,237**	-,246**	-,121**	-,198**
Obrazovanje	-,076**	,108**	,206**	,297**	,061	,084**
Obiteljska odgovornost	,363**	,031	-,120**	-,083**	-,031	,095**
R	,459**	,221**	,447**	,441	,205**	,205
Korigirani R ²	,211	,049	,200	,192	,038	,038
2. korak analize						
Trajanje nezaposlenosti	,072*	,053	,045	-,042	-,011	-,051
R	,464**	,226**	,449**	,443**	,205**	,210
Korigirani R ²	,215	,051	,202	,192	,038	,042
Promjena R ²	,004*	,002	,002	,001	,000	,002

s tradicionalnom spolnom ulogom žene su više angažirane poslovima u domaćinstvu, a muškarci radom na crno, u fušu i honorarno, te usavršavanjem i rekreacijom. Dob ima najveći koeficijent za usavršavanje i rekreaciju. Njegov negativni predznak pokazuje da učestalost usavršavanja i rekreacije opada s godinama života. Pozitivan, ali malen koeficijent za poslove u domaćinstvu pokazuje da njihova učestalost blago raste s dobi. Sva tri koeficijenta za obrazovanje statistički su značajna, ali različitog predznaka. Što je viši stupanj obrazovanja, veća je učestalost rada na crno, u fušu i honorarno, a manja učestalost kućanskih poslova. To je očekivano: bolje obrazovanje omogućuje lakše nalaženje različitih poslova, a veći angažman u takvim radnim aktivnostima smanjuje učestalost poslova u domaćinstvu. S porastom obrazovanja očekivano raste i učestalost usavršavanja i rekreacije. Obiteljska odgovornost ima vrlo visok i pozitivan koeficijent za poslove u domaćinstvu, te manji, negativni za usavršavanje i rekreacije. To je razumljivo: što je veća obiteljska odgovornost, veće su i obveze u domaćinstvu, a manje vremena ostaje za usavršavanje i rekreaciju.

Unošenjem trajanja nezaposlenosti u analizu u drugom koraku postoci objašnjene varijance nisu se značajno povećali. Doduše, u slučaju poslova u domaćinstvu promjena je statistički značajna ($p < 0,05$), ali je veličina te promjene zanemarivo mala (0,4% povećanja količine objašnjene varijance). Možemo stoga zaključiti da trajanje nezaposlenosti nema značajnijeg utjecaja na učestalost obavljanja pojedinih grupa aktivnosti.

U četvrtom stupcu tablice 5. su podaci za *financijsko stanje*. Regresijski koeficijent pokazuje da se ono poboljšava s porastom stupnja naobrazbe, a pogoršava s porastom dobi i obiteljske odgovornosti. Demografske karakteristike objašnjavaju 19,2% individualnih razlika u financijskom

stanju, a trajanje nezaposlenosti – uvedeno u analizu u drugom koraku – ne objašnjava dodatni udio varijance financijskog stanja. Prema tome, trajanje nezaposlenosti ne pridonosi pogoršanju financijskog stanja nezaposlenih.

Kao što je vidljivo iz petog stupca tablice 5., korigirani koeficijent multiple determinacije (R^2) pokazuje da demografska obilježja objašnjavaju svega 4% individualnih razlika u procjeni *socijalne podrške*. Jedino spol i dob pokazuju značajnu povezanost s procjenom socijalne podrške. Pritom predznak regresijskih koeficijenata pokazuje da socijalnu podršku prosuđuju većom žene i mlađe osobe. Sumarni rezultati drugog koraka analize pokazuju da trajanje nezaposlenosti nije značajno pridonijelo objašnjenju individualnih razlika u socijalnoj podršci. Dakle, percipirana socijalna podrška se ne smanjuje s produživanjem stanja nezaposlenosti.

U posljednjem stupcu tablice 5. su podaci za *intenzitet traženja posla*. Predznak regresijskih koeficijenata pokazuje sljedeće: mlađi nezaposleni traže posao češće od starijih nezaposlenih osoba, visokoobrazovani aktivnije nego oni niže obrazovani, a osobe s višom obiteljskom odgovornošću češće od onih s nižom. Regresijski koeficijent za trajanje nezaposlenosti, varijablu uključenu u drugom koraku, je beznačajan, a sumarni rezultati drugog koraka analize pokazuju da trajanje nezaposlenosti nije značajno pridonijelo objašnjenju individualnih razlika u socijalnoj podršci. To znači da samo trajanje nezaposlenosti ne utječe na čestinu traženja posla.

RASPRAVA

Izloženi rezultati sadrže brojne informacije o nezaposlenim osobama u Hrvatskoj koje mogu pridonijeti razumijevanju nezaposlenosti i kreiranju odgovarajućih mjera socijalne politike. U ovoj raspravi, međutim, ograničit ćemo se samo na implikacije

dobivenih rezultata za osnovni problem koji nas je zaokupio u ovom članku: postoji li u nas silazna spirala socijalne isključenosti u kojoj dugotrajna nezaposlenost vodi siromaštvu i socijalnoj izolaciji, koje onda dodatno povećavaju marginalizaciju na tržištu rada?

Pošli smo od pretpostavke da ukoliko postoji takva silazna spirala, onda bi pojedinci koji su dugotrajno nezaposleni trebali pokazivati određene razlike u nekim svojim značajkama u usporedbi s onima koji su kraće nezaposleni. U uvodnom dijelu članka smo obrazložili da bi oni koji su duže bez posla, između ostalog, trebali imati promijenjenu strukturu svakodnevnih aktivnosti, veći stupanj financijske deprivacije, manje socijalne podrške i smanjen intenzitet traženja posla. Nijedna od ovih pretpostavki nije potvrđena našim istraživanjem! Izložene hijerarhijske regresijske analize su pokazale da, uvedu li se u analizu najprije osnovne demografske karakteristike kao kontrolne varijable, onda trajanje nezaposlenosti, uvedeno u drugom koraku analize, ne pokazuje dodatan doprinos objašnjenju individualnih razlika u čestini obavljanja pojedinih aktivnosti, financijskom stanju, percipiranoj socijalnoj podršci i intenzitetu traženja posla. Možemo stoga zaključiti da trajanje nezaposlenosti nema značajnijeg utjecaja na ove četiri analizirane karakteristike. Na taj način hipoteza o učincima procesa socijalne isključenosti nije potvrđena. Analizirane razlike između kratkotrajno i dugotrajno nezaposlenih ne upućuju na prisutnost takvog procesa u nas.

To je u skladu s mišljenjem Roberta (2001.), koji temeljem analize slučajeva nezaposlenih mladih osoba u nekim tranzicijskim zemljama istočne Europe zaključuje da je "moguće imati znatnu i dugotrajnu nezaposlenost, a da to nužno ne vodi socijalnoj isključenosti" (str. 118). Roberts drži da će velika i dugotrajna nezaposlenost imati za posljedicu formiranje socijalno isklju-

čenih grupa samo ako su ispunjena ova tri uvjeta (Roberts, 2001.:121): 1) plaćeni rad je u pravilu ograničen na standardne poslove, s punim radnim vremenom i na neodređeno vrijeme, u okviru službenog gospodarstva u kojem su tvrtke propisno registrirane, radnici obuhvaćeni službenom statistikom, a porezi plaćeni, 2) osobe koje traže posao svrstavaju se u "jedan metaforički red", tj. spremne su nakon završenog školovanja preuzeti najbolji posao koji mogu naći, bez obzira na to odgovara li on vrsti i razini njihovog obrazovanja i 3) nezaposleni doživljavaju sebe kao izdvojenu grupu, bez prave perspektive, a takvima ih vide i drugi ljudi, koji tu izdvojenost pripisuju neprikladnim osobinama nezaposlenih i nedostatku potrebnih znanja i vještina. Roberts smatra da su ta tri uvjeta ispunjena u zemljama sjeverne Europe i Sjeverne Amerike, ali ne i u zemljama južne i istočne Europe. Držimo da oni nisu ispunjeni ni u Hrvatskoj.

Prvi uvjet u nas zasigurno nije ispunjen, jer se u Hrvatskoj znatna privredna aktivnost ostvaruje u okviru neslužbenog gospodarstva. Ekonomisti prosuđuju da njegovo učešće u BDP-u Republike Hrvatske iznosi najmanje 25% (Bičanić, 1997.), a procjene iz ankete radne snage i drugih istraživanja (Crnković-Pozaić, 2002., Štimac-Radin, 2000.) pokazuju da znatan dio nezaposlenih osoba zapravo radi, odnosno ostvaruje sredstva za život. To potvrđuju i rezultati ovog istraživanja, koje smo izložili. Prema našim podacima čak je više od polovice nezaposlenih (51,3%) uključeno u neki oblik neslužbene ekonomske djelatnosti. Mnogim nezaposlenim osobama to omogućuje opstanak i pomaže im da izbjegn timer silaznu spiralu socijalne isključenosti, u kojoj dugotrajna nezaposlenost vodi siromaštvu i socijalnoj izolaciji.

U Hrvatskoj nije ispunjen ni drugi uvjet. Sporadična opažanja pokazuju da mladi u nas nisu spremni odmah po završenom školovanju preuzeti bilo koji posao, bez obzira

na vrstu i razinu svog obrazovanja. Uz moralnu i materijalnu potporu roditelja, koji su ulagali u njihovo obrazovanje, radije čekaju na posao koji će biti primjeren njihovim kvalifikacijama. I mnogi stariji neskloni su zapošljavanju na bilo kojem poslu. Na to donekle upućuju i neki podaci ovog istraživanja u kojem smo ispitanicima postavili i pitanje o tome kakav su posao spremni prihvatiti. Dobiveni odgovori pokazuju da bi posao koji traži manju stručnu spremu prihvatilo 66% sudionika istraživanja, posao koji se ne čini zanimljivim 56,6%, posao koji je slabije plaćen 52,5%, a posao u nekom drugom dijelu države samo 26,7% sudionika. Dakle, umjesto da prihvate bilo kakvu ponudu, mnogi radije ostaju u stanju životne tranzicije čekajući odgovarajući posao u svom okruženju.

Ni treći uvjet ne vrijedi za Hrvatsku. Ljudima je uglavnom jasno da nezaposlenost u Hrvatskoj nije karakteristika izdvojenih, marginaliziranih grupa, već masovna posljedica raspada šireg ekonomskog sustava zbog tranzicije i rata, loše razvojne politike i drugih okolnosti. Kao takva, ona je pogodila razne društvene slojeve. Nezaposleni stoga ne doživljavaju sebe kao izdvojenu, stigmatiziranu grupu. Naši podaci pokazuju da nezaposleni u Hrvatskoj uživaju visok stupanj socijalne potpore i malo tko njihovu situaciju pripisuje njihovim neprikladnim osobinama i nedostatku potre-

bnih znanja i vještina. To je vrlo značajan nalaz s obzirom na to da iskustva iz drugih zemalja sugeriraju da se socijalna podrška iscrpljuje tijekom trajanja nezaposlenosti (Kinicki i sur., 2000.). U našem upitniku bilo je i nekoliko pitanja o stupnju tzv. psihološke deprivacije, hipotetskog stanja koje proizlazi iz nemogućnosti nezaposlene osobe da ostvari latentne funkcije rada (Jahoda, 1982.). Te smo latentne funkcije u našem istraživanju obuhvatili sa šest pitanja koja se odnose na smislenost dnevnih aktivnosti, strukturiranost vremena tijekom tipičnog dana, mogućnost socijalne interakcije, osjećaj društvene korisnosti, te izvor prestiža i samopouzdanja. Odgovori naših ispitanika su pokazali da stupanj njihove psihološke deprivacije nije visok niti se pogoršava s trajanjem nezaposlenosti.

Sve to skupa dodatno potkrepljuje zaključak do kojeg smo došli analizom razlika između kratkotrajno i dugotrajno nezaposlenih osoba – da proces socijalne isključenosti u Hrvatskoj (zasada) još nije prisutan. Rad na crno i u fušu, uz tradicionalnu socijalnu podršku bližnjih, štiti ih zasada od učinaka socijalne isključenosti. Nastavi li se, međutim, sadašnja velika nezaposlenost, mogućnost socijalne degradacije dijela dugotrajno nezaposlenih i njihova socijalna isključenost nisu isključeni. Zato programi za suzbijanje dugotrajne nezaposlenosti moraju biti prioritetom socijalne politike.

LITERATURA

- Bičanić, I. (1997.) *Mjerenje veličine i promjena neslužbenog gospodarstva*. Projekt: Neslužbeno gospodarstvo u Republici Hrvatskoj. Institut za javne financije. http://www.ijf.hr.hr/financijska_praksa/1977/1-2.htm
- Crnković-Pozaić, S. (2002.) Nezaposleni koji rade: radnici i poduzetnosti iz sjene, *Financijska teorija i praksa* 26:301-316.
- Crnković-Pozaić, S. (2004.) Pravo na rad: od obveze države do osobne odgovornosti, *Revija za socijalnu politiku* 11:79-87.

- Dujšin, U. (1999.) Nezaposlenost i politika zapošljavanja u zemljama u tranziciji: Hrvatska, *Ekonomika istraživanja* 12:1-19.
- Feather, N. T. (1990.) *The Psychological Impact of Unemployment*. New York: Springer-Verlag.
- Fryer, D., Payne, R. (1986.) Being unemployed: A review of the literature on the psychological experience of unemployment, in: Cooper, C. L. and Robertson, I. (eds.) *International Review of Industrial and Organizational Psychology* (pp. 235-278). John Wiley and Sons Ltd.

- Gallie, D. (1999.) Unemployment and social exclusion in the European Union, *European Societies* 1(1):139-167.
- Gallie, D., Paugam, S., Jacobs, S. (2003.) Unemployment, Poverty and social isolation. Is there a vicious circle of social exclusion?, *European Societies* 5:1-31.
- Groves, R. M. (1989.) *Survey errors and survey costs*. New York: Wiley.
- Hanisch, K. A. (1999.) Job loss and unemployment research from 1994 to 1998: A review and recommendations for research and intervention, *Journal of Vocational Behavior* 55:188-220.
- Heady, P., Smyth, M. (1989.) *Living Standards During Unemployment*, Vol 1. London: HMSO.
- Hrvatski zavod za zapošljavanje (2004.) Nezaposlene osobe prema trajanju nezaposlenosti i spolu na dan 31.12. <http://www.hzz.hr/docslike/statistike/tablica%206.xls>
- Jahoda, M. (1982.) *Employment and unemployment – A social-psychological analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jahoda, M., Lazarsfeld, P. F., Zeisel, H. (1933.) *Marienthal: The Sociography of an Unemployed Community*. (Engleski prijevod 1972.) London: Tavistock Publications.
- Lazarus, R., Folkman, S. (1984.) *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer.
- Kerovec, N. (1997.) Uloga i dometi aktivne politike u reguliranju tržišta rada, *Revija za socijalnu politiku* 3:223-35.
- Kinicki, A. J., Prussia, R. E., McKee-Ryan, F. M. (2000.) A panel study of coping with involuntary job loss, *Academy of Management Journal* 43:90-100.
- Leanna, C. R. (1992.) *Coping with Job Loss - How Individuals, Organizations, and Communities Respond to Layoffs*. New York, US: Lexington Books.
- O'Brien, G. E. (1986.) *Psychology of Work and Unemployment*. Chichester, US: John Wiley and Sons.
- OECD (2002.) *OECD Employment Outlook*. www.oecd.org/dataoecd/36/48/17652683.pdf
- Paugam, S. (1991.) *La disqualification sociale*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Roberts, K. (2001.) Unemployment without social exclusion: Evidence from young people in Eastern Europe, *International Journal of Sociology and Social Policy* 21:118-144.
- Škare, M. (2001.) Nezaposlenost u Hrvatskoj i determinantne potražnje za radom, *Revija za socijalnu politiku* 8:19-34.
- Štimac-Radin, H. (2000.) *Sudjelovanje mladih u sivoj ekonomiji*. Anale studentskog centra, gođište II, 117-123.
- Wanberg, C. R., Watt, J. D., Rumsey, D. J. (1996.) Individuals without jobs: An empirical study of job-seeking behavior and reemployment, *Journal of Applied Psychology* 81:76-87.
- War, P. (1987.) *Work, Unemployment, and Mental Health*. Oxford, UK: Clarendon Press.
- Wilson J. (1987.) *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass and Public Policy*. Chicago: University of Chicago Press.

Summary

ACTIVITIES AND FINANCIAL SITUATION OF UNEMPLOYED PERSONS IN CROATIA. IS THERE AN INDICATION OF SOCIAL EXCLUSION OF THE LONG-TERM UNEMPLOYED PERSONS?

Branimir Šverko, Mirta Galešić and Darja Maslić-Seršić

*Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

This paper examines the day-to-day activities, financial situation, perceived level of social support and job search activities of short-term and the long-term unemployed persons in Croatia in an attempt to ascertain whether differences between them indicate the process of social exclusion. This process implies a vicious circle of social degradation in which long-term unemployment leads to poverty and social isolation, which in turn reinforces marginalization on the labour market. If such a spiral of social degradation exists, then the long-term unemployed should show a changed structure of day-to-day activities, higher level of financial strain, lower social support and decreased intensity of job search compared to the short-term unemployed. The research was conducted in summer 2003 in 25 field offices of the Croatian Employment Service, on the representative sample of registered unemployed persons (N = 1138). The data analysis revealed various facts about their characteristics and behaviour, but the hypothesized differences between short-term and long-term unemployed were not found. This leads to the conclusion that the detrimental process of social exclusion is not (yet) present in Croatia.

Key words: unemployment, social exclusion, poverty.